

Riksantikvarieämbetet

Det dynamiska kulturarvet

Omvärldsanalys för kulturmiljöområdet 2002

Innehåll

Riksantikvariens förord 4

Sammanfattning 5

Uppdraget och utgångspunkterna 6

Kulturmiljösektorn idag 7

Fokusering – fyra prioriterade områden 9

Ett gränslösare samhälle – mångkulturella möten och möjligheter 10

Tendenser i samhället 10

Konsekvenser för kulturmiljöarbetet 10

Ett mångkulturellt perspektiv 11

Religion som kulturarv 12

Internationellt samarbete 12

Intentioner hos Riksantikvarieämbetet 12

Demokratisering, delaktighet och tillgänglighet – kulturarv i nya former och för nya grupper 13

Tendenser i samhället 13

Konsekvenser för kulturmiljöarbetet 13

Arenor för dialog 14

Ideella föreningar och lokal demokrati 14

Ett odemokratiskt kulturarv? 15

Möta ungdomar på deras spelplan 16

Intentioner hos Riksantikvarieämbetet 17

Mot en långsiktig hållbar utveckling – livsmiljö i ett humanistiskt och historiskt perspektiv 17

Tendenser i samhället 17

Konsekvenser för kulturmiljöarbetet 17

En humanistisk miljösyn 18

Kultur och natur 18

Kulturarv och god livsmiljö 19

Intentioner hos Riksantikvarieämbetet 19

Regioner i nya former – samverkan och särprägel 19

Tendenser i samhället 19

Konsekvenser för kulturmiljöarbetet 20

Kulturarv och regional utveckling 20

Kulturmiljöarbetets organisation 21

Intentioner hos Riksantikvarieämbetet 21

Det dynamiska kulturarvet; nya roller, nya grupper, nya former 22

Referenser 23

Riksantikvariens förord

Riksantikvarieämbetet har för andra året i rad genomfört en omvärldsanalys för kulturmiljöområdet. I år har vi tagit ytterligare ett steg i arbetet med att belysa tendenser i samhället och dess konsekvenser för kulturarvsarbetet. Vi har också utvecklat analysen genom att tydligt markera Riksantikvarieämbetets ståndpunkt i de olika frågorna.

Förändringarna i samhället medför nya och spännande utmaningar för kulturmiljöområdet. Utmaningarna ställer samtidigt nya krav på alla oss som arbetar inom denna verksamhet. En omvärldsanalys är ett första steg för att bygga upp en beredskap för en förändring. Riksantikvarieämbetet kommer under 2002 att fortsätta arbetet genom att ta fram en strategisk plan för kulturmiljöområdet. Omvärldsanalysen är tänkt att fungera som en källa till inspiration för detta arbete. De insatser som utförs i hela landet inom ramen för projektet Agenda kulturarv utgör en annan viktig komponent för att skapa en bärkraftig strategi.

Omvärldsanalysen belyser frågor som bland annat handlar om kulturmiljöområdets roll i ett samhälle med uppluckrade gränser och om behovet av ett vidareutvecklat och mer aktivt demokratiarbete. Där är delaktighet och tillgänglighet några av ledorden. Analysen visar också att vi även i fortsättningen behöver lyfta fram kulturarvet som en viktig faktor för det goda livet. Ytterligare ett område som behandlas är vad regionernas nya roller får för konsekvenser för samverkan inom kulturmiljöområdet.

Erik Wegræus

Sammanfattning

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) har i sin omvärldsanalys för 2002 valt att fokusera mot fyra generella samhällstendenser som bedöms vara av särskild betydelse för kulturmiljöområdet: *Ett gränslösare samhälle; Demokratisering, delaktighet och tillgänglighet; Mot en långsiktigt hållbar utveckling* samt *Regioner i nya former*. Med utgångspunkt i dessa tendenser i samhället diskuteras konsekvenserna för kulturmiljöområdet, varefter RAÄ:s intentioner och ställningstaganden redovisas.

RAÄ har ambitionen att utifrån en dynamisk syn på kulturarvets möjligheter aktivt bidra till en positiv utveckling inom de fyra områdena. Detta förutsätter ett förhållningssätt till kulturmiljöarbetet som tar utgångspunkt i dialog och delaktighet. Ett kulturmiljöarbete som söker kompletterande och nya former för att också nå nya grupper kräver omprövning och ny-tänkande. Förnyelseprojektet Agenda kulturarv är ett viktigt led i denna process.

Utmaningarna för kulturmiljösektorn är många och inspirerande. Med en förändrad roll följer en rad frågor, däribland hur kulturmiljösektorn skall kunna säkra en långsiktig kunskapsförsörjning. Hur RAÄ ämnar utveckla sin verksamhet med hänsyn till det nya förhållningssätt och till de ställningstaganden som görs i omvärldsanalysen kommer att redovisas i en strategisk plan för myndigheten och dess verksamhet.

Uppdraget och utgångspunkterna

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) har enligt regleringsbrevet för 2002 i uppdrag att redovisa en omvärldsanalys som skall beakta hela kulturmiljöområdet. Omvärldsanalysen är ett årligt uppdrag som RAÄ kommer att använda som ett beslutsunderlag dels för den långsiktiga och processinriktade strategiska plan som skall utarbetas inom myndigheten, dels för den årliga verksamhetsplaneringen och den löpande interna styrningen i övrigt. En nära koppling finns också till det nyligen påbörjade förnyelsearbetet för kulturmiljöområdet inom ramen för projektet Agenda kulturarv.

Som ett led i arbetet med Agenda kulturarv och omvärldsanalysen har RAÄ gett Statistiska Centralbyrån (SCB) i uppdrag att genomföra en nationell opinionsundersökning av allmänhetens förhållningssätt till kulturarvet och kulturmiljön. För bedömningen av tillståndet inom kulturmiljösektorn har dessutom läns museer och länsstyrelser inom ramen för Agenda kulturarv genomfört förenklade nulägesanalyser av den egna organisationen. Analyserna har gjorts med hjälp av den så kallade SWOT-metoden som belyser styrkor och svagheter, möjligheter och hot. Delar av resultaten från dessa undersökningar har inarbetats i den följande texten. Analysen av undersökningarna kommer att fördjupas och bilda underlag för det fortsatta arbetet med Agenda kulturarv och RAÄ:s strategiska plan.

Kulturmiljösektorn idag

Att begrepp som kulturarv och kulturmiljö inte är vedertagna och tydliga för många människor utanför kulturmiljösektorn skapar vissa problem. Det betyder inte att de värden som vi brukar hänföra till dessa begrepp saknar förankring, men däremot att dialogen och kommunikationen försvåras. Omvärldsanalysen kommer trots detta att använda bägge dessa mer eller mindre synonyma begrepp. Vill man ändå göra en distinktion så avses med kulturarv, förenklat uttryckt, såväl materiella som immateriella aspekter av det historiska arvet, medan kulturmiljö har tydligare fokus mot det fysiska kulturarvet. Bägge begreppen används i de politiska mål som finns för verksamheten.

De viktigaste aktörerna för kulturmiljöarbetet är förstas alla privatpersoner, ideella organisationer och andra som genom sitt intresse och engagemang skapar de grundläggande förutsättningarna för ett rikt kulturarv och stimulerande kulturmiljöer. Andra viktiga parter för kulturmiljöarbetet är universitet och högskolor som bedriver forskning och utbildning inom berörda ämnesområden. Med begreppet kulturmiljösektorn avses dock här i första hand dem som arbetar professionellt med frågor om kulturarv och kulturmiljö inom offentlig verksamhet, såsom myndigheter, museer och kommuner.

Inom kulturmiljösektorn är RAÄ den centrala förvaltningsmyndigheten som också har till uppgift att leda och samordna kunskapsuppbyggnaden inom området och ha en specialist- och stödroll vad gäller vård- och publikarbete. Länsstyrelserna har det regionala myndighetsansvaret och fattar bland annat beslut enligt Kulturminneslagen (KML) och Miljöbalken (MB). Länsmuseumerna har det regionala ansvaret för kunskapsuppbyggnaden och arbetar bland annat med vård och förmedling. Kommunerna har på den lokala nivån ett myndighetsansvar för kulturmiljöfrågor i den fysiska planeringen i enlighet med Plan- och bygglagen (PBL).

Organisationen och rollfördelningen mellan RAÄ, länsstyrelse, länsmuseum och kommuner är emellertid otydlig för många människor idag. Svårskiljbara begrepp som läns- och landsantikvarie gör förstas inte det hela lättare.

Regionernas nulägesanalyser visar dock att kulturmiljöorganisationen anser sig ha en bred och djup kompetens. Denna kommer tyvärr inte riktigt till sin rätt på grund av avsaknad av strategier, målstyrning och prioriteringar som kan hantera den stora arbetsbelastning som många lider av. Kulturrådets utredning kring de regionala museerna och den nationella kulturpolitiken (2001) efterlyser också ett mer utvecklat samarbete kring den regionala kulturmiljövärden.

Allmänhetens relation till de offentliga aktörerna inom kulturmiljövården framgår till viss del av den nyligen genomförda opinionsundersökningen. På frågan hur väl man känner till läns museet i sitt län svarar 21 procent ”mycket väl” eller ”ganska väl” och 38 procent ”något lite”. För RAÄ är motsvarande siffror 7 respektive 44 procent. Knappt 40 procent känner till att länsstyrelsen arbetar med kulturmiljöfrågor.

Som ett viktigt led i arbetet med att stärka kulturmiljösektorns roll och förankring i samhället har förnyelseprojektet Agenda kulturarv startats i samverkan mellan RAÄ, länsstyrelserna och läns museernas samarbetsråd. Syftet är att i bred dialog med det övriga samhället skapa en gemensam värdegrund och formulera gemensamma visioner och mål för det framtida kulturarvsarbetet.

Fokusering – fyra prioriterade områden

De flesta förändringar som sker i samhället har på ett eller annat sätt betydelse för kulturarvs- och kulturmiljöområdet. På samma sätt har utvecklingen inom de flesta politikområden relevans för sektorn och vice versa. I omvärldsanalysen har vi dock identifierat och valt att fokusera mot fyra generella tendenser i samhällsutvecklingen där kulturmiljöarbetet har en väsentlig roll att spela:

- Ett gränslösare samhälle
- Demokratisering, delaktighet och tillgänglighet
- Mot en långsiktigt hållbar utveckling
- Regioner i nya former

En fokusering mot dessa områden möjliggör ett offensivt och strategiskt ställningstagande inför framtiden. Kulturarvssektorn har således unika möjligheter och ett särskilt ansvar för att ge perspektiv på de mångkulturella aspekterna inom det område som vi har valt att kalla *ett gränslösare samhälle*. Inom *demokratiseringsområdet* utgör kulturarvsområdet en i hög grad utnyttjad resurs både som en arena för dialog och som källa till kunskap om samhällets framväxt. I arbetet med *den långsiktigt hållbara utvecklingen* så har kulturmiljön i allt högre grad integrerats i miljöpolitiken och därmed fått en vidare roll än tidigare. När det gäller *den regionala utvecklingen* så kan vi konstatera att kulturarvet uppmärksammas i nya sammanhang och att kulturmiljövårdens organisation är baserad på en samhällsstruktur som nu kommer att förändras till följd av en ökad decentralisering.

Analysen av varje område tar sin utgångspunkt i en eller flera identifierade *tendenser* i samhället. Därefter förs en diskussion kring dessa tendensers *konsekvenser* för kulturmiljöområdet, vilken i sin tur ligger till grund för RAÄ:s *intentioner* för det fortsatta arbetet. För att förtydliga olika möjligheter och alternativ presenteras inom respektive område ett antal ”goda exempel” och framtidsscenario.

De prioriterade områdena går in i varandra på olika sätt och berör olika aspekter på angränsande frågor. De svarar också väl mot verksamhetsmålen för kulturmiljöområdet som fastställts av riksdag och regering. Medan det första målet – ”ett försvarat och bevarat kulturarv” – kan betecknas som övergripande för allt kulturmiljöarbete och därför är relevant för samtliga områden, kan de övriga kopplas direkt till något av de fyra prioriterade områdena.

Slutsatserna i omvärldsanalysen tar mer fasta på kulturmiljösektorns attityd och förhållningssätt till sitt arbete än på konkreta verksamhetsområden och sakfrågor. De intentioner och ställningstaganden som redovisas kommer att brytas ner till konkreta åtgärder i RAÄ:s strategiska plan och verksamhetsplanering. Därmed blir konsekvenserna för det löpande arbetet tydliga.

Verksamhetsmål för kulturmiljöområdet (regleringsbrev för RAÄ 2002)

- ett försvarat och bevarat kulturarv,
- ett hållbart samhälle med goda och stimulerande miljöer,
- kulturmiljöarbetet som en drivande kraft i omställningen,
- allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön,
- nationell och internationell solidaritet och respekt inför olika gruppers kulturarv.

Ett gränslösare samhälle – mångkulturella möten och möjligheter

Tendenser i samhället

Den samhällsstruktur som är uppbyggd kring nationalstater håller på att förändras i grunden. Vi ser en utveckling mot ökat internationellt samarbete inom EU och andra konstellationer med gemensamma överenskommelser, direktiv och avtal som får allt större betydelse för politiken i enskilda länder. Genom den ekonomiska globaliseringen med dess flöden av kapital, varor och tjänster tenderar världssamfundet att bli allt homogenerare. De ekonomiska nätverken gör att händelser i ett land kan få stora konsekvenser långt utanför de egna gränserna.

Samtidigt är Sverige i likhet med många andra länder mitt uppe i en genomgripande förändring mot ett allt mer mångkulturellt samhälle. Över en femtedel av alla människor bosatta i vårt land – fler än 1,8 miljoner individer – har själva eller genom sina föräldrar rötter i andra kulturer än den traditionellt ”svenska”. Fler än 200 olika nationaliteter är representerade i det Sverige som ur denna synvinkel i högsta grad kan kallas mångkulturellt (Regeringens skrivelse 2001/02:129).

Det nya mångkulturella samhället har på olika sätt berikat vårt samhälle med nya erfarenheter, kunskaper och traditioner, men baksidan av myntet är att den sociala, religiösa och kulturella segregationen och intoleransen samtidigt har brett ut sig. I syfte att långsiktigt arbeta med dessa frågor inom ramen för integrationspolitiken presenterade regeringen 2001 en nationell handlingsplan mot rasism, främlingsfientlighet, homofobi och etnisk diskriminering (Regeringens skrivelse 2000/01:59). Till bilden av det mångkulturella samhället hör alltså inte bara invandrare och etniska minoriteter och majoriteter, utan även exempelvis olika religiösa och sociala grupper.

Administrativa gränser flyttas eller får ny betydelse samtidigt som människor rör sig och kommunicerar allt mer inom och över dessa gränser. Mångfalden ökar och de kulturella mötena i samhället blir fler. Därmed sker också förändringar i de ”mentala” och kulturella gränser som vi skapar i samhället. Denna mångtydiga utveckling är bakgrunden till att vi har valt att använda det framåtsyftande uttrycket ”ett gränslösare samhälle”.

Konsekvenser för kulturmiljöarbetet

Kulturarvs- och kulturmiljöarbetets förhållande till ett gränslösare, mångkulturellt samhälle kan utgå från flera aspekter. Ett är behovet av kunskap om det ”egna” kulturarvet för att känna trygghet och kulturell identitet i en föränderlig värld, ett annat är kunskapen om och bejakandet av de mångkulturella aspekternas betydelse för all samhällsutveckling.

Dessa perspektiv hänger ihop med varandra. Det mångkulturella samhället upplevs av många människor som något främmande och ovant. I en situation när nationsgränserna får minskad betydelse och segregationen tenderar att öka i samhället så ökar också behovet av identitet och trygghet i det egna språket, religionen och de kulturella traditionerna – känslan för de egna rötterna stärks.

Men med ökad kunskap, medvetenhet om och trygghet i den egna kulturen ökar också förutsättningarna för en större öppenhet och förståelse även för andras kulturer. Det ligger därför i kulturmiljösektorns intresse att

Framtidsscenario

Om kulturmiljövården i landet blir en förebild och aktiv kraft i det mångkulturella arbetet så kommer intresset för verksamheten att öka kraftigt och skapa nya utvecklingsmöjligheter. Det internationella intresset för våra erfarenheter kommer dessutom att öka.

Om vi inte lyckas med detta riskerar däremot kulturmiljöarbetet att urvattnas och få minskad betydelse för medborgarna och samhällsutvecklingen.

uppmuntra bevarandet av och engagemanget för den ”egna” kulturen som man identifierar sig med, såväl hos gamla som nya svenskar. Mötet mellan olika kulturer gör samhällsutvecklingen mer dynamisk. På grund av kulturarvets politiska ”laddning” finns det självklart också en risk för att en alltför stark fokusering mot det ”egna” kulturarvet kan skapa spänningar och utlösa motsättningar. Det viktiga för kulturmiljösektorn är att vara medveten om detta och våga diskutera de bakomliggande orsakerna.

Med sitt historiska och humanistiska perspektiv har kulturarvsarbetet ett ansvar för och unika möjligheter att belysa den inneboende mångkulturella komplexiteten i allt samhällsbygge. Samhällsutvecklingen är och har alltid varit mångkulturell, interaktiv och ständigt stadd i förändring – det visar inte minst den svenska historien. Kulturella mönster och gemenskaper förändras över tid och rum. Tiden, som är svårare för oss att förstå, har därvid minst lika stor betydelse som rummet. Många svenskar tänker nog inte på att det kulturella tidsavståndet gör att vi idag har mer gemensamt med och lättare att förstå invånarna i exempelvis Pakistan än ”de egna förfäderna” vikingarna. För att förstå vårt samhälle så måste vi därför förhålla oss både till den historiska och den rumsligt kulturella dimensionen. Är vi medvetna om detta så inser vi också att det gemensamma kulturarvet är något som angår oss alla. I dagsläget är inte kulturmiljöarbetet anpassat efter detta synsätt.

Ett mångkulturellt perspektiv

Kulturmiljövården måste ta ställning till hur man avser bidra till att de politiska integrationsmålen uppfylls. Att stimulera ett intresse för den svenska historien och kulturmiljön borde vara självskrivet i detta sammanhang. Men då måste sektorn samtidigt visa respekt och intresse också för andras kulturarv. Ett av verksamhetsmålen för kulturmiljöområdet syftar till ”nationell och internationell solidaritet och respekt inför olika gruppers kulturarv”. Generellt sett har dock kulturmiljövården och museerna – vilket bland annat framgår av Kulturrådets senaste omvärldsanalys (2001) – varit dåliga på att lyfta fram de mångkulturella aspekterna i kulturmiljöarbetet, och har man gjort det så har det sällan haft fokus på dagens och morgondagens situation. Det finns ett generellt behov av att höja kunskapsnivån kring dessa frågor och vidga samarbetet med andra sektorer.

Kulturmiljösektorn måste i aktiv handling bejaka och bekräfta att även invandrare har en historia och ett kulturarv, och ge dem tillfälle att lyfta fram detta. På vilket sätt uppmärksammas till exempel det italienska eller somaliska kulturarvet här i Sverige? Det finns redan här, men är vi beredda att ta del av det, sätta in det i sitt sammanhang och konfrontera det med det inhemska? Tillsammans utgör det nu en del av vårt gemensamma kulturarv. Kulturmiljösektorn måste anlägga ett mångkulturellt perspektiv på sin verksamhet.

Men hur skall då dessa grupper, som utgör en allt större del av landets befolkning, bli delaktiga i den verksamhet som hittills inte har beaktat eller intresserat dem? Som samlad kraft borde kulturmiljöarbetet ha goda möjligheter att medverka i debatten kring dagens och morgondagens samhälle, skapa mötesplatser eller arenor för dialog, reflexion och insikt. Att fokusera mera på ”platsens” historia eller det ”nära” kulturarvet än på etniska grupper och skillnader är ett sätt att arbeta, ett annat är att låta personer med en annan kulturell bakgrund bli mera delaktiga och utifrån sina referensramar till exempel tolka och förmedla ”svensk” historia eller sitt eget bostadsområdes kulturmiljö. Att fokusera mera på likheter och gene-

Ett gott exempel

Ett intressant exempel på hur det lokala kulturarvet kan bli en angelägenhet också i dagens mångkulturella samhälle är ett projekt i den invandrantäta stadsdelen Bergsjön i Göteborg. I samverkan med skolan har eleverna med hjälp av värdeladdade begrepp stimulerats att forska om sin stadsdel och bidra till morgondagens kulturmiljö genom ”betongspaning” och ”betongslöjd”.

rella mänskliga behov är också ett alternativ. Här har inte minst arkeologin med sitt långa tidsperspektiv goda möjligheter att bidra till diskussionen. En ökad samverkan med andra konstarter som utnyttjar allmänmänskliga uttrycksformer i exempelvis bildspråk och dans är, som flera museer har visat, en annan intressant väg att gå. En framkomlig väg kan också vara att arbeta utifrån begreppet tolerans, som då kan inbegripa många olika kulturer, exempelvis generation, klass och genus.

Ett gott exempel

Kulturhusens Dag är ett årligt europeiskt arrangemang som har initierats av Europarådet. Under 2002 kommer Kulturhusens Dag i Sverige att ha temat "Rum för religion", till vilket alla religiösa samfund är inbjudna att medverka.

Religion som kulturarv

Den religiösa aspekten är fundamental i arbetet med ett gränslösare samhälle. Religion är något universellt som inte utgår från nationella gränser och därför är det religiösa och kyrkliga kulturarvet något som angår alla. I Sverige är Svenska kyrkans kulturarv grundläggande och det gemensamma ansvarstagandet för detta som har aktualiserats i samband med skiljandet mellan kyrka och stat har lett till ett givande samarbete. Dialog och lyhördhet för behovet av att både vårda och bruka kulturarvet är avgörande i sammanhanget. I det fortsatta arbetet är det viktigt att även andra religiösa inriktningars kulturarv diskuteras och uppmärksammas.

Internationellt samarbete

En annan sida av arbetet med ett gränslösare samhälle är kulturarvssektorns internationella engagemang. I den nya svenska politiken för global utveckling (SOU 2001:96) konstateras att kulturen från att tidigare ha uppfattats som ett instrument eller stöd numera betraktas som själva fundamentet för samhällsutvecklingen. Särskilt betonas den kulturella mångfaldens betydelse för en social och ekonomiskt hållbar utveckling.

Kulturmiljösektorns internationella verksamhet omfattar idag alltifrån nordiskt samarbete, gemensamma EU-projekt och vänortsutbyten till Östersjösamarbete, samverkan med SIDA och deltagande i UNESCO:s världsarvsarbete. Verksamheten inom Stiftelsen Kulturarv utan gränser är ett annat betydelsefullt exempel. Ur samverkanssynpunkt har Sverige en stor fördel av att inte ha tillhört de stora kolonialmakterna, och kan därför på ett mer trovärdigt sätt utbyta erfarenheter kring arbetet med att väcka engagemang och medvetande kring kulturarvet. Kulturmiljösektorn i Sverige måste vara väl insatt i den internationella kulturarvsdebatten för att kunna sätta in den egna verksamheten i ett vidare perspektiv.

Det internationella arbetet behöver integreras bättre med de inhemska insatserna kring det mångkulturella samhället. En angelägen uppgift är att genom ett ökat kunskaps- och erfarenhetsutbyte med andra länder arbeta för att motverka det politiska missbruket av kulturarv och kulturella symboler i internationella konflikter, i samband med politisk extremism eller i utpressningssyfte. Olaglig handel med kulturföremål är ett annat aktuellt och gemensamt problem.

Intentioner hos Riksantikvarieämbetet

RAÄ gör bedömningen att de mångkulturella aspekterna måste prioriteras och betraktas som en möjlighet om kulturmiljövården skall få betydelse i utvecklingen av det gränslösare samhället.

För att möjliggöra ett sådant aktivt mångkulturellt kulturarvsarbete avser RAÄ att i sin strategiska plan prioritera de behov som härmed uppstår vad gäller kompetensuppbyggnad, breddad samverkan och anpassade ar-

Ställningstagande

Riksantikvarieämbetet skall med utgångspunkt i det mångkulturella perspektivet aktivt motverka rasism och främlingsfientlighet genom att göra nya grupper delaktiga i kulturarvs- och kulturmiljöarbetet!

betsformer. I detta ingår självfallet att bereda plats inom kulturarvssektorns arbetsmarknad för människor med bakgrund eller utbildnings- och arbetslivserfarenheter som idag saknas eller är ovanlig. Att ta fram en långsiktig mångfaldsplan för kulturarvssektorn bör ske i nära samarbete med berörda organisationer och myndigheter.

Demokratisering, delaktighet och tillgänglighet – kulturarv i nya former och för nya grupper

Tendenser i samhället

Demokratifrågornas betydelse för den politiska diskussionen har ökat. Bakgrunden till detta är en internationell trend som uppvisar minskat valdeltagande, ökande politikerförakt, marginalisering och brist på politiskt engagemang – inte minst hos ungdomar och invandrare. Därför har olika insatser gjorts i Sverige för att lyfta fram vikten av demokratifrågor och medborgarinflytande. Kommundemokratikommittén (SOU 2001:89) och demokratipropositionen (prop. 2001/02:80) har lagt förslag som skall stärka brukarinflytandet, underlätta folkomröstningar, uppmuntra medborgarförslag etc.

Att skapa förutsättningar för ökad delaktighet och tillgänglighet för olika grupper i samhället är avgörande för en demokrati. Kön, sexuell läggning, social, religiös eller etnisk tillhörighet, handikapp, ålder etc skall inte vara avgörande för deltagande eller inflytande. Idag tenderar dock den sociala segregationen, inte minst baserad på etnisk tillhörighet, att öka.

En särskilt viktig uppgift ur ett längre perspektiv är att skapa inflytande och delaktighet i samhället för ungdomar. Detta är ett av målen för den svenska ungdomspolitik (prop. 1998/99:115), där det enligt Europarådets bedömning (2000) ännu återstår mycket att göra. Idag är ca 12 procent av Sveriges befolkning – drygt en miljon människor – ungdomar mellan 15 och 24 år, och andelen kommer att öka under de närmaste åren.

Tillgängligheten till information och diskussionsfora är en viktig del av demokratin. Fokus har i det avseendet i hög grad lagts på informations- och kommunikationsteknikens utveckling och behovet av en samordnad digital public service. Detta är också grunden till strävan mot ”24-timmars-myndigheten” som alltid ska kunna nås för att hämta eller lämna information. Andra tendenser är informationsmängdens kraftiga ökning och därmed fragmentisering, liksom en ökande individualisering som kräver målgrupps- och individanpassning i de offentliga förvaltningarnas verksamheter. Kraven på ”informationskompetens” ökar.

Konsekvenser för kulturmiljöarbetet

Strävan mot ett starkare demokratiskt samhälle medför ökade förväntningar på kulturmiljösektorn. Två aspekter är särskilt viktiga i sammanhanget, dels sektorns bidrag till att skapa arenor för delaktighet och dialog med nya grupper, i synnerhet ungdomar och människor med ursprung i andra länder, dels tillgängligheten till kunskap om kulturarvet och samhällsutvecklingen.

En direkt koppling kan göras till det verksamhetsmål som är inriktat

Framtidsscenario

Om museerna blir ett tydligare forum för opinionsbildning och bidrar med ett historiskt perspektiv på aktuella samhällsfrågor kommer kulturavsarbetet att nå nya målgrupper och dess betydelse i samtids- och framtidsdebatten öka. Ett närmande till ideella föreningar och till nya grupper kommer att ställa krav på att kulturmiljösektorn kan svara upp mot ökade förväntningar genom att omprioritera sin verksamhet.

Om kulturmiljövården däremot inte engagerar sig i aktuella samhällsfrågor och når nya målgrupper riskerar kulturavsarbetet att marginaliseras.

mot ”allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön”. Kulturarvet har också betydelse ur ett vidare demokratiseringsperspektiv. Den nya myndigheten ”Forum för Levande historia” är ett av flera exempel på detta. Med utgångspunkt i den historiska kunskapen, tolkningen av och medvetenheten om Förintelsen, skall myndigheten behandla demokratins grundläggande värden, tolerans och mänskliga rättigheter.

Arenor för dialog

Grundläggande förutsättningar för det demokratiska förhållningssättet är just historisk kunskap, engagemang och arenor för dialog och medborgarinflytande på lokal nivå. För detta behövs mötesplatser för offentliga samtal där engagemang och delaktighet kan växa inifrån. I alla dessa avseenden har kulturmiljöarbetet ovanligt goda förutsättningar för att bidra till det lokala demokratiarbetet.

Demokratipropositionen lyfter särskilt fram kulturarvet och kunskapen om samhällets utveckling som en viktig grund för demokratisk medvetenhet. I detta sammanhang har den internationella trenden mot ökad samverkan mellan arkiv, bibliotek och museer (ABM) stor betydelse för att skapa nya alternativa arenor för kunskap och tillgänglighet. I förlängningen öppnas möjligheter till samarbete kring gemensamma mål också med i första hand skolan, men även med konstnärliga uttrycksformer som teater, konst, foto, film och dans.

Kulturmiljövården och museerna borde i större utsträckning än idag, med demokratiaspekten och den historiska kunskapen som grund, skapa debatt, opinion och bidra med perspektiv på aktuella och brännande samhällsfrågor. Om kulturmiljösektorn på ett trovärdigt sätt skall kunna stå för sakkunskap och företräda kulturmiljöintressena i olika frågor, så måste man skapa förutsättningar för exempelvis lokala opinionsgrupper att komma till tals i sakfrågor som rör deras egna kulturmiljöer.

Ideella föreningar och lokal demokrati

Hembygdsrörelsen utgör såsom en av Sveriges största folkrörelser med närmare 2 000 föreningar och omkring 500 000 medlemmar en i hög grad outnyttjad kraft. Tillsammans med intresseföreningar, byalag och andra ideella sammanslutningar utgör hembygdsrörelsen genom sitt rikstäckande nätverk en enorm resurs för demokratin. Inriktningen och förutsättningarna hos de ideella föreningarna varierar dock avsevärt.

Opinionsundersökningen visar att 19 procent av samtliga som svarat är eller har varit medlemmar i en hembygdsförening, lokalhistoriskt sällskap eller liknande. Förenings- och medlemsantalet ökar nu också i storstadsområdena och opinionsbildning är en viktig del av verksamheten hos många föreningar. Föreningarnas sammanlagda arbetsinsats har av Sveriges hembygdsförbund (www.hembygd.se) uppskattats till motsvarande 1 miljard kronor per år. Den landsomfattande kampanjen ”Hela Sverige skall leva!” som drogs igång på 1980-talet och idag arbetar genom ett folkrörelseråd, är ett exempel på vad som kan åstadkommas. Såsom en del i den demokratiska ”infrastrukturen” har hembygdsrörelsen och intresseföreningar av olika slag en självklar roll i det ”folkrörelseforum” med vilket regeringen i demokratipropositionen vill utveckla förutsättningarna för delaktighet i den politiska processen.

Märkligt nog har dock inte de ideella föreningarnas, hembygdsrörelsens och ”eldsjälarnas” unika och fundamentala roll bejakats i tillräcklig ut-

sträckning inom den professionella kulturmiljösektorn. Den viktigaste orsaken till detta är ett prestige- och expertrollstänkande som inte uppmunt-
rat till dialog i egentlig mening och inte accepterat alternativa priorite-
ringar, tolkningar och uttrycksformer. Detta måste förändras. Den profes-
sionella kulturmiljösektorn måste bli bättre på att i dialog med andra aktö-
rer bygga upp, anpassa och tillhandahålla det stöd och den expertkunskap
som efterfrågas.

Ett odemokratiskt kulturarv?

Kulturmiljövården är inte demokratisk i den meningen att allt och allas
kulturarv betraktas som lika väsentligt och värdefullt. Det vore inte heller
möjligt eller ens önskvärt att arbetet utgick från en sådan uppfattning.
Prioriteringar av vad som är viktigast att arbeta med måste alltid göras och
i slutändan är det alltså politiska ställningstaganden som avgör vilka
offentliga insatser som kommer till utförande. Den offentliga kulturmiljö-
vårdens uppgift är bland annat att, med utgångspunkt från en dialog, välja
ut vad av kulturarvet som bör bevaras och brukas med insatser från sam-
hället. Det är därför viktigt att så många som möjligt, såväl vanliga med-
borgare som så kallade experter, blir delaktiga i diskussionen om vad som
är bäst att prioritera ur ett långsiktigt perspektiv. Dessa ställningstaganden
måste ständigt omprövas. Allmänheten och de ideella föreningarna borde i
detta sammanhang ha ett större inflytande än de har idag.

Kulturarvet är inte heller anpassat och tillgängligt för alla. Ur ett gene-
rellt tillgänglighetsperspektiv är det förstås grundläggande att tillgången till
kulturarvet och kulturmiljöerna samt kunskapen om detta inte får vara en
ekonomisk eller social fråga. Undersökningar visar dock att så tyvärr fort-
farande är fallet. Opinionsundersökningen vittnar om att intresset för och
kunskapen om kulturarvet i hög grad är relaterat till utbildningsnivån.

Även i detta sammanhang har de ideella föreningarna och hembygds-
rörelsen en stor roll att spela för att sprida och kanalisera ett engagemang.
Det finns idag ett genuint intresse för lokalhistoria, arkeologi, forntida tek-
nik, byggnadsvård, motorhistoria och släktforskning runt om i landet som
visar att engagemanget för kulturarvsfrågor generellt sett tycks vara stort i
samhället. Den delaktighet i forskningen och kunskapsproduktionen som
uppnås genom exempelvis amatörarkeologiska kurser är ovärderlig för att
uppnå förståelse, engagemang och ansvarstagande, men det förutsätter
samtidigt att kulturmiljösektorn släpper på den akademiska prestige.

Under de senaste decennierna har allt fler människor engagerat sig i
verksamheter som syftar till att bevara och bruka industrisamhällets kul-
turarv. Nya museer – arbetslivsmuseer – har skapats, ofta utifrån arbets-
platser och industrimiljöer som varit betydelsefulla för utvecklingen på den
ort eller plats man lever på. Arbetslivsmuseerna drivs ofta ideellt genom att
människor engagerar sig på sin fritid och arbetar med att utveckla det kul-
turarv som man själv finner betydelsefullt. Verksamheten vid arbetslivs-
museerna är ett starkt uttryck för människors behov av och engagemang i
en lokal kultur. Det är dessutom ett uttryck för en demokratisering av
kulturarvet och stärkande av människors relation till kulturarv genom kon-
kret engagemang.

I opinionsundersökningen uppger 23 procent att de någon gång forskat
kring sin hembygd, 20 procent att de deltagit i en föreläsningsserie eller
studiecirkel med historiskt innehåll och 19 procent att de släktforskat.
Hela 51 procent uppger att de deltagit i eller tittat på någon form av histo-
risk spel eller bygdespel. En majoritet av samtliga uppger dessutom att de

Ett gott exempel

Den internationella utställningen "Dialog i
mörker" som våren 2002 visas på Histo-
risk museet med synskadade guider som
specialister i vardagliga miljöer, ger intres-
santa perspektiv på vår tillvaro och på nya
sätt att arbeta med tillgänglighetsfrågor.

absolut eller kanske skulle vara intresserade av att lära sig mer om historia, fornlämningar eller liknande. Störst intresse finns därvidlag för den lokala historien.

Länens nulägesanalyser visar dock att många inom kulturmiljösektorn upplever att man inte orkar med att möta detta intresse på grund av andra arbetsuppgifter. Arbetet med att tillgängliggöra kulturarvet och föra en dialog med allmänheten har inte prioriterats. Detta är inte acceptabelt i längden. Det är avgörande för kulturmiljöarbetets roll i samhället att ansvaret inte flyttas över alltmer i offentliga institutioners hand. En sådan utveckling skulle riskera att ta död på det engagemang och den grundläggande förståelse för kulturarvets roll som finns idag i stora kretsar. Men för att förhindra detta måste vi klara av att möta det intresse och den efterfrågan som finns.

Möta ungdomar på deras spelplan

Trots hembygdsrörelsens bredd och djupa förankring har den hittills haft svårt att nå yngre generationer, det visar också opinionsundersökningen. Museerna har idag relativt god erfarenhet av att nå barn genom olika former av pedagogisk verksamhet i samarbete med skolorna. För att nå ungdomar krävs emellertid ett annat förhållningssätt än idag och som istället utgår från deras egna förutsättningar. Ett passivt inhämtande av kunskap på exempelvis museer lockar inte dem som har ett behov av att vara aktiva och skapande på ett annat sätt.

Historieintresset är i själva verket mycket stort hos barn- och ungdomar, det visar inte minst fascinationen för historiska dataspel, rollspel, fantasy-litteratur etc. Men är kulturmiljövården beredd att bekräfta detta intresse och dessa uttrycksformer? Kulturarvssektorn kanske varken kan eller skall vara närvarande i dessa processer, men kan däremot ställa ”rummet” till förfogande, bidra med fördjupning och perspektiv, projektmedel och framför allt ta ställning till vad som är bra och dåligt. Vi måste när det verkligen är befogat på ett trovärdigt sätt kunna och våga bemöta de vanföreställningar om vår forntid och det missbruk av historien som både medvetet och omedvetet figurerar bland antidemokratiska grupper och i andra sammanhang. Men då måste vi också se möjligheterna med andra uttrycksformer.

Kulturmiljövården kan därtill erbjuda ett alternativ till den ”snuttifiering” och brist på sammanhang som till stor del kännetecknar dagens mediafokusering och upplevelseindustri. Samtidigt måste sektorn själv bli bättre på att utnyttja exempelvis TV-mediet med sin enorma genomslagskraft i nyhets-, opinions- och fördjupningssammanhang för att nå nya grupper. I opinionsundersökningen uppger inte mindre än 83 procent att de brukar titta på TV-program som handlar om historia, och detta är vanligare hos yngre än hos äldre. Internet lämpar sig bättre för dialog, tillgängliggörande och informationssökning.

Historieundervisningen har märkligt nog minskat inom grundskolan, men förslag finns nu på att återinföra historia som ett kärnämne i gymnasiet. Kulturmiljösektorn skulle kunna bidra till att en ny syn på historieundervisningen arbetas fram med utgångspunkt i den lokala miljön och samtiden. Det finns också som vi har sett ett stort historieintresse hos ungdomar som bara väntar på att tas till vara. För att kunna göra detta måste dock initiativet i viss mån flyttas till ungdomarna själva och till skolan. Kulturmiljövården måste helt enkelt förändra sitt förhållningssätt när det gäller samverkan – från en enkelriktad ”förmedling” till en ömsesidig ”dialog”.

Ett gott exempel

Medeltidsveckan i Visby är ett gott exempel på aktiviteter där även ungdomars intressen och uttrycksformer tas till vara i kulturmiljöarbetet. De ideella föreningarna och ”eldsjälarna” har också en avgörande betydelse för evenemanget.

Intentioner hos Riksantikvarieämbetet

RAÄ gör bedömningen att kulturmiljösektorn måste öppna sig för ett kulturarvsarbete i nya former och för nya grupper för att kunna bidra till en starkare demokratisering.

I praktiken innebär detta att RAÄ i samverkan med de regionala aktörerna skall prioritera och skapa nätverk med ideella föreningar, ungdomsgrupper och skolor. Det gemensamma kulturarvsarbetet skall ta utgångspunkt i dessa gruppers förutsättningar och önskemål. Formerna för detta samarbete skall utvecklas närmare i myndighetens strategiska plan.

Ställningstagande

Riksantikvarieämbetet skall aktivt bidra till ett demokratiskt förhållningssätt i samhället genom att lyfta fram det ideella engagemanget samt prioritera dialog och ökad delaktighet för olika grupper i samhället i arbetet med att identifiera, tolka och ta till vara kulturarvet!

Mot en långsiktigt hållbar utveckling – livsmiljö i ett humanistiskt och historiskt perspektiv

Tendenser i samhället

Allt sedan begreppet hållbar utveckling lanserades av Brundtlandkommissionen 1987 har detta varit ledstjärna för det internationella miljöarbetet. Arbetets inriktning formaliserades genom Agenda 21 vid FN-konferensen i Rio de Janeiro 1992. Den hållbara utvecklingen med människan i centrum omfattar både social, kulturell, ekonomisk och ekologisk utveckling i samspel med varandra. Ett viktigt steg i arbetet för hållbar utveckling tas när EU ratificerar Kyotoprotokollet på världstoppmötet i Johannesburg hösten 2002.

Det svenska arbetet med en långsiktigt hållbar utveckling har intensifierats i samband med Miljöbalkens ikraftträdande och genom arbetet med de svenska miljömålen. Miljöarbetet uppfattas alltmer om en viktig drivkraft för utveckling och tillväxt, och statliga bidrag ges till lokala investeringsprogram (LIP) för ekologiskt hållbar utveckling. Miljöaspekterna skall nu vägas in i samtliga politikområden och i de offentliga planerings- och beslutsprocesserna för samhällsbyggnad och för investering. Vidden av arbetet framgår tydligt av regeringens nya strategi för hållbar utveckling (Regeringens skrivelse 2001/02:172).

En viktig aspekt av den hållbara utvecklingen är folkhälso- och välfärdsaspekten (SOU 2000:91, 2001:79). Tempot i samhället har ökat, och det finns en tendens till ökad stress såväl i arbetslivet som på fritiden. Utbrändhet, rotlöshet till följd av ökad rörlighet, arbetslöshet samt barn och ungdomar som behöver hjälp av antidepressiva medel har blivit allt vanligare. En ökad dödlighet i stress- och känslomässigt relaterade sjukdomar förutspås. Mot denna bakgrund kan vi se att behovet och betydelsen av ”mjuka” värden ökar. Man eftersträvar livskvalitet, eller snarare livsmiljö, och det ”det goda livet” definieras i andra termer än tidigare.

Konsekvenser för kulturmiljöarbetet

I takt med ett intensifierat och breddat miljöarbete ställs också ökade krav på kulturmiljösektorn. Kulturmiljön är en viktig del i en god livsmiljö och arbetet med den hållbara utvecklingen återfinns som ett av verksamhetsmålen för kulturmiljöområdet: ”ett hållbart samhälle med goda och stimulerande miljöer”. Regeringen betonar dessutom i sin senaste uppföljning av

Framtidsscenario

Om kulturmiljöaspekterna fortsätter att integreras i miljöpolitiken genom ett nära samarbete kan kulturmiljövårdens humanistiska syn på god livsmiljö få stor genomslagskraft i arbetet mot ett hållbart samhälle.

Om kulturarvsfrågorna formellt kopplas till miljösektorn riskerar dock det humanistiska perspektivet att minimeras och kulturmiljön förlora sitt självständiga värde.

Några goda exempel

”Markernas mångfald” är exempel på ett projekt med fokus på både natur- och kulturmiljövården i odlingslandskapet. De enskilda jordbrukarnas engagemang och intresse står i centrum för projektet, som har skapat nära samverkan mellan olika myndigheter och organisationer på såväl lokal som central nivå.

Ett annat exempel på hur arbetet med natur och kulturmiljö kan integreras är Vägverkets arbete med att ta fram mål och mått för hänsyn till natur- och kulturmiljön i de landskap där infrastruktursatsningar aktualiseras.

arbetet med den ekologiskt hållbara utvecklingen att kulturarvet har en grundläggande betydelse som utgångspunkt för detta arbete: ”Kunskap om kulturarvet och de historiska perspektiven bidrar väsentligt till den grund som det hållbara samhället byggs vidare på.” (Regeringens skrivelse 2001/02:50). I den nya strategin för hållbar utveckling poängteras att kulturmiljöarbetet har ”koppling till såväl de miljömässiga som de sociala och ekonomiska aspekterna på hållbar utveckling” (Regeringens skrivelse 2001/02:172).

En humanistisk miljösyn

Portalparagrafen i Kulturminneslagen och verksamhetsmålet om allas ”ansvarstagande för den egna kulturmiljön” ger tydligt uttryck för vad vi kan kalla för ”det sektorsintegrerade kulturmiljöansvaret”. Här läggs grunden till att vi skall arbeta för att stärka kulturarvets ställning i olika samhällssektorer. Det pågående miljömålsarbetet har en nyckelroll i denna strävan.

Som en följd av den vidgade miljösynen betraktas redan idag kulturmiljön i flera avseenden som en del av miljöpolitiken. I takt med att detta synsätt får genomslag ställs också ökade krav på samverkan mellan olika sektorer. Kulturmiljösektorns viktigaste uppgift är därvid att bidra till en utvecklad humanistisk miljösyn. Hur miljömålen kan göras användbara ur kulturarvsperspektiv och hur kulturmiljöövervakningen skall utformas så att det humanistiska förhållningssättet får en framträdande roll är viktiga frågor i sammanhanget. Forskningen och utvecklingen inom dessa områden behöver stärkas.

Kultur och natur

Förståelsen av den nära relationen mellan natur- och kulturmiljövården har ökat under senare tid och regeringen betonar i den samlade och förnyade naturvårdspolitiken vikten av en helhetssyn på landskapet (Regeringens skrivelse 2001/02:173). En sådan hänsyn måste också genomsyra forskning och utbildning. Detta synsätt får mycket långtgående konsekvenser; regeringen skriver att det för naturvården innebär ”ett förhållningssätt där kulturmiljö inkluderas som en aspekt som finns med praktiskt taget överallt”. Därför eftersträvas en förstärkt, utvecklad och fördjupad samverkan mellan naturvård och kulturmiljövård i alla delar av det svenska landskapet och på alla nivåer i samhället.

Samarbetet mellan natur- och kulturmiljöarbetet måste ta hänsyn till de olika synsätt, förutsättningar och traditioner som finns inom de två verksamhetsområdena. Det ökade samarbetet, som framhålls i länens nulägesanalyser, har hittills lett till att kulturmiljöperspektivet har inriktats mot fysiska bevarandefrågor i landskapet. Det historiska perspektivet vittnar emellertid om att förändringar i miljön är något naturligt och ofta kan förenas med en positiv utveckling. En stor del av naturvårderna i landskapet är exempelvis kopplade till det biologiska kulturarvet. Samarbetet borde därför baseras på en helhetssyn på natur- och kulturarvet som tydligare fokuserar mot ett aktivt brukande som tar utgångspunkt i immateriella, estetiska och kulturhistoriska sammanhang. Ett aktivt brukande av landskapet skapar en medvetenhet och ett engagemang som är förutsättningen för en långsiktigt hållbar utveckling.

Kulturarv och god livsmiljö

Kulturarvet och goda kulturmiljöer har också uppmärksammats ur ett folkhälsoperspektiv – som en del av människors välbefinnande och ”det goda livet”. Denna kulturens och kulturarvets sociala dimension har dokumenterats i flera undersökningar som visar att det finns ett samband mellan kultur och god hälsa. Estetiskt tilltalande miljöer har en viktig roll både för det fysiska och psykiska välbefinnandet. Kunskap om kulturarvet kan också bidra med perspektiv på samhällsutvecklingen och erbjuda ett humanistiskt alternativ där emotionella och estetiska värden inom exempelvis arkitektur, form och design har en framträdande roll. Forskningen och samverkan med andra sektorer behöver utvecklas inom detta område.

Intentioner hos Riksantikvarieämbetet

RAÄ gör bedömningen att det tvärsektoriella samarbetet måste vidareutvecklas för att kulturmiljöområdet humanistiska och historiska perspektiv skall få en respekterad och självständig roll i miljöarbetet.

I praktiken så innebär detta en fortsatt fokusering mot ökat samarbete med andra sektorer och betoning av kulturarvsaspekterna. Det pågående miljömålsarbetet är en del i detta arbete. Formerna för samarbetet skall arbetas in i myndighetens strategiska plan.

RAÄ ser positivt på kulturmiljöfrågornas integrering i miljöarbetet, men menar att kulturarvssektorns hela bredd och humanistiska perspektiv förutsätter att den egna plattformen inom kulturpolitiken utvecklas och den tvärsektoriella samverkan förstärks.

Ställningstagande

Riksantikvarieämbetets kulturmiljöarbete skall bidra till en långsiktig hållbar utveckling genom att verka för ett humanistiskt och historiskt perspektiv och en utvecklad miljösyn i strävan mot "det goda livet"!

Regioner i nya former – samverkan och särprägel

Tendenser i samhället

Samtidigt som de nationella gränserna får mindre betydelse och det internationella samarbetet ökar i samband med samhällets globalisering, så får regionerna en allt viktigare roll för samhällsutvecklingen. Tendensen går mot ökad decentralisering. Vikten av regionalt inflytande och regional variation uppmärksammas allt mer och kommunerna får ökad betydelse.

Parallellt med denna utveckling får strukturomvandlingen i samhället med förändrade demografiska förhållanden, de areella näringarnas omställningsprocess, ökad rörlighet och koncentration till storstadsregionerna stora konsekvenser för alla regioner i landet. Idag bor en tredjedel av landets befolkning i de tre storstadsregionerna.

Regeringens proposition för regional tillväxt och livskraft (prop. 2001/02:4) syftar till att stärka regionerna och kommunerna i hela landet genom ökad sektorssamordning. Grunden skall utgöras av fyraåriga regionala tillväxtprogram (ersätter tillväxtavtalen fr.o.m. 2004) som förutom stärkt företagsamhet, entreprenörskap och lokal utveckling också skall syfta till attraktiva livsmiljöer och god servicenivå.

Den regionala samverkan föreslås i propositionen för regional samverkan (prop. 2001/02:7) från år 2003 kunna ske genom att kommunerna i varje län, tillsammans med landstingen om man så önskar, får bilda kom-

munala samverkansorgan för regional utveckling – så kallade kommunalförbund. I Skåne och Västra Götaland kommer dock försöket med direktvalda självstyrelseorgan att fortsätta. Arbetet med de regionala tillväxtprogrammen skall utgå ifrån de nya samverkansorganen där alltså initiativet förskjuts till kommunerna. Samtidigt förstärks och förtydligas länsstyrelsernas roll vad gäller tillsyns-, uppföljnings- och utvärderingsfrågor. Länsstyrelsernas styrelser skall från 2003 utses av regeringen.

Konsekvenser för kulturmiljöarbetet

Regionernas nya roll kommer att medföra flera konsekvenser för kulturmiljöarbetet. Två aspekter är särskilt viktiga i detta sammanhang, dels att kulturarvets betydelse för regional tillväxt har möjlighet att öka, dels att kulturmiljöarbetets organisation och samverkansformer bör förändras för att få full verkningskraft.

Kulturarv och regional utveckling

Den regionala fokuseringen innebär att kulturarvets och kulturmiljöernas betydelse i tillväxtsammanhang kan komma att öka, exempelvis när det gäller regional profilering, attraktiv livsmiljö och kulturturism. En förutsättning för detta är förstås att kommunalförbunden väljer att betrakta kulturfrågorna som en del av den regionala utvecklingen. Fokus förskjuts därigenom mot att betrakta kulturarvet och kulturmiljöerna som en resurs som inte längre bara är en angelägenhet för specialister. Detta förutsätter i sin tur ett förändrat förhållningssätt från kulturmiljösektorn, där brukarperspektivet och dialogen måste stå i fokus.

Det verksamhetsmål för kulturmiljövården som lyfter fram ”kulturmiljöarbetet som en drivande kraft i omställningen” kan ses i ljuset av detta. Det är viktigt att kulturarvets och kulturmiljöns utveckling därvid betraktas som ett egenvärde som samverkar med andra faktorer för ett gemensamt mål – inte bara fungerar som ett instrument som kan bidra till andra sektors mål.

Strukturuomvandlingen i samhället får stora konsekvenser för möjligheterna att bruka kulturarvet i olika delar av landet; storstadsregionerna och glesbygden har helt olika möjligheter och svårigheter att arbeta med. En grundläggande förutsättning för tillvaratagandet av kulturarvet och kulturmiljöerna är möjligheterna för människor att bo och arbeta i en attraktiv livsmiljö. Kulturarvets betydelse i detta sammanhang bör belysas tydligare i den kommunala planeringen.

Kulturarvets betydelse som lokaliseringsfaktor kommer sannolikt att öka och den kulturella identiteten kan få direkt eller indirekt betydelse för näringslivsutvecklingen. Skillnader i ”entreprenörsanda” och företagsamhet mellan olika områden kan exempelvis studeras ur ett historiskt perspektiv för att bättre förstå lokala och regionala förutsättningar för olika verksamheter. Kulturmiljövården har här en viktig uppgift att fokusera mot det humanistiska perspektivet och det livslånga lärandet. Forskningen inom dessa områden bör utvecklas i samarbete med regionala högskolor och universitet.

Med decentraliseringen och ökad fokusering mot tillväxtfrågor följer sannolikt en strävan att marknadsanpassa driftsformerna även för museer och andra kulturområden. Detta är något kulturmiljösektorn måste ta ställning till. På samma sätt är det viktigt att ett positivt förhållningssätt när det gäller kulturarvets betydelse i näringslivsutvecklingen inte strider

Framtidsscenario

Aktiva läns museer och kommuner som prioriterar kulturarvsfrågorna får ökat inflytande i de regionala samverkansorganen och lyfter fram kulturarvets betydelse för den regionala utvecklingen.

Där läns museer och kommuner inte aktivt hävdar kulturarvets betydelse för regional utveckling i samverkansorganen riskerar kulturarvsområdet att marginaliseras.

Ett gott exempel

I Västernorrland finns en grupp för regionalt sammanhållen kulturplanering med representanter för landsting, länsstyrelse, kommunförbund och länets samtliga kommuner som gjort kulturmiljöfrågan till ett viktigt regionalt utvecklingsarbete. Med utgångspunkt i ett strategiskt kulturmiljöprogram för länet har denna grupp inom ramen för EU:s strukturfond, mål 1, tagit fram ett treårigt ramprogram för Industrisamhällets kulturarv som omsluter ca 92 miljoner kr.

mot arbetet med den hållbara utvecklingen. Målsättningen att kulturarvet på ett varsamt sätt skall brukas som en resurs innebär dock att vi måste vara beredda att acceptera påverkan och förändringar i våra kulturmiljöer. Ser man inte värdet av kulturmiljöerna – dvs möjligheterna att använda och ta del av dem på olika sätt – så minskar också viljan och förmågan att bevara dem. En utveckling av argumenten för att se kulturmiljön som en resurs samt metoder för att utnyttja resursen i förändringsarbetet är av stor betydelse.

Kulturmiljöarbetets organisation

När det gäller kulturmiljövårdens organisation så är denna idag baserad på en samhällsstruktur som nu kommer att förändras mot en ökad regional och kommunal styrning. En ny regional struktur och ändrade relationer mellan statlig, regional och kommunal nivå ställer krav på att även kulturmiljövårdens arbetsformer förändras och tar hänsyn till regionala förutsättningar. Det är av största vikt att kulturmiljöfrågorna integreras i tillväxtprogrammen för den regionala utvecklingen.

Att kommunernas kulturmiljökompetens varierar kraftigt framgår av Kommunförbundets skrift Kontinuitet och förnyelse (1999), och bekräftas av många län i deras nulägesanalyser. Denna oklara och ojämna kompetens måste ses över. Här kommer den centrala och regionala nivåns samordnings- och stödfunktion att få stor betydelse, men det är viktigt att arbetet utformas utifrån regionala förutsättningar. Dels måste en generell kulturmiljökompetens och resurs finnas tillgänglig för samtliga kommuner, dels måste man sörja för central och regional tillgång till specialistkunskap när sådan behövs. Olika former för nätverk och poolsystem kan vara ett sätt att utveckla kompetensförsörjningen i det sistnämnda avseendet. Med en vidgad syn på kulturmiljöarbetet på kommunal nivå följer också att kompetensen måste breddas från att i första hand arbeta med plan- och bevarandefrågor till att arbeta med kulturarvet som en lokal utvecklingsresurs.

Såsom central myndighet har RAÄ en överblick och helhetsbild som de regionala aktörerna saknar. De flesta regionerna arbetar med liknande uppdrag och projekt, men saknar ofta inblick i hur man hanterar dessa frågor i andra delar av landet. RAÄ bör utveckla sin roll som ”spindel i nätet” och nätverksbyggare för att förmedla kunskap, erfarenheter och ”goda exempel” som kan stärka kulturarvets ställning i den regionala utvecklingen. Detta blir särskilt viktigt när formerna för det regionala kulturmiljöarbetet kommer att variera mer än idag.

Intentioner hos Riksantikvarieämbetet

RAÄ gör bedömningen att kulturmiljöområdets arbetsformer och organisation måste förändras mot bredare och flexiblare samverkan i takt med att regionernas betydelse ökar.

Myndigheten skall prioritera sin samordnings- och nätverksfunktion. Formerna för detta skall konkretiseras i RAÄ:s strategiska plan. En viktig uppgift är att i brett samarbete med Svenska Kommunförbundet, Statens kulturråd och de regionala parterna ta fram en strategi för regional samverkan och kompetensförsörjning med fokus på planerade regionala samverkansorgan.

RAÄ behöver också överväga vilka regionala utvecklingsprocesser som behöver stödjas. Det kan gälla tillväxtprogrammen, strukturfondsarbetet, infrastruktursatsningarna, tätortutvecklingen m.m.

Ställningstagande

Riksantikvarieämbetet skall medverka till att stärka kulturmiljöområdet på regional och lokal nivå genom att understödja regionalt anpassade lösningar, utveckla sin expertroll samt prioritera funktionen som samordnare och nätverksbyggare!

Det dynamiska kulturarvet; nya roller, nya grupper, nya former

Kulturarvets betydelse ökar i takt med samhällets globalisering och segregation, regionernas allt starkare roll och strävan mot ett demokratiskt och långsiktigt hållbart samhälle. Kulturmiljön aktualiseras i nya sammanhang och kulturarvet används i arbetet för en positiv samhällsutveckling. Kulturarvsfrågorna blir mer dynamiska.

Kulturarvsarbetets nya roller och möjligheter stimulerar till och förutsätter ett förhållningssätt där nya grupper görs delaktiga i arbetet. Nya flexibla arbetsformer måste utvecklas som bygger på tvärssektoriell samverkan och dialog. Medvetenheten om detta förändringsbehov ökar succesivt inom sektorn och ett långsiktigt, genomgripande förnyelsearbete har inletts genom projektet Agenda kulturarv.

Ett förändrat förhållningssätt i denna riktning betyder inte att den traditionella kunskapen och forskningen inom arkeologi, byggnadsvård, föremålskonservering etc skall komma i skymundan – tvärt om! Kulturmiljösektorns kunskap och kompetens kommer att få större betydelse om den i högre grad än idag görs angelägen i nya sammanhang och för fler människor. Det viktiga är *vad* denna kunskap består av, *vem* den är till för och *hur* den används. Hur RAÄ ämnar utveckla sin verksamhet med hänsyn till detta nya förhållningssätt och till de ställningstaganden som har presenterats ovan kommer att redovisas i myndighetens strategisk plan och verksamhetsplanering.

En särskild översyn behöver göras för att klarlägga vad det förändrade förhållningssättet innebär för kulturarvsområdets kunskapsförsörjning på lång sikt. Detta gäller såväl den grundläggande utbildningen som forskning och utveckling inom området. Kulturmiljösektorns bidrag till samhällsdebatten består av kunskap och kompetens som måste vila på en stabil vetenskaplig grund. Det är därför viktigt att sektorsforskningen och expertkunskapen har förankring i den akademiska forskarvärlden. De regionala högskolornas och universitetens möjlighet till profilering av sin forskning och utbildning skapar goda förutsättningar för samverkan på regional nivå. Ur ett nationellt perspektiv är det dock viktigt att också anlägga en helhetssyn på sektorns behov. Hur detta behov skall tillgodoses – genom uppdragsforskning, egen forskningsverksamhet inom RAÄ eller på något annat sätt – måste utredas vidare.

Utmaningarna för kulturmiljösektorn är många och inspirerande. Ett humanistiskt och historiskt perspektiv som skapar förståelse och sammanhang är kulturmiljöområdets bidrag till ett mångkulturellt, demokratiskt och långsiktigt hållbart samhälle i hela landet. Detta uppmuntrar till mångfald, kunskap, engagemang och kreativitet kring vårt dynamiska kulturarv.

Referenser

- Att tänka efter före – samråd i kommuner och landsting. Delbetänkande från Kommundemokratikommittén.* SOU 2001:89.
- Demokrati för det nya seklet.* Regeringens proposition 2001/02:80.
- En ny svensk politik för global utveckling.* SOU 2001:96.
- En politik för tillväxt och livskraft i hela landet.* Regeringens proposition 2001/02:4.
- En samlad naturvårdspolitik.* Regeringens skrivelse 2001/02:173.
- Hållbara Sverige – uppföljning av åtgärder för en ekologiskt hållbar utveckling.* Regeringens skrivelse 2001/02:50.
- Hälsa på lika villkor – nationella mål för folkhälsan. Betänkande från Nationella Folkhälsokommittén.* SOU 2000:91.
- Integrationspolitik för 2000-talet.* Regeringens skrivelse 2001/02:129.
- Kontinuitet och förnyelse. Kulturmiljöarbetet i kommunerna.* Svenska kommunförbundet 1999. Stockholm.
- Nationell strategi för hållbar utveckling.* Regeringens skrivelse 2001/02:172.
- Om världen 2001. Kulturrådets omvärldsanalys.* Statens kulturråd 2001. Stockholm.
- På ungdomars villkor. Ungdomspolitik för demokrati, rättvisa och framtidstro.* Regeringens proposition 1998/99:115.
- Regionala museer och nationell kulturpolitik. Mål, medel och framtid.* Rapport från Statens kulturråd 2001:2. Stockholm.
- Regional samverkan och statlig länsförvaltning.* Regeringens proposition 2001/02:7.
- Svensk ungdomspolitik. En internationell bedömning gjord av Europarådet.* Europarådets styrkommitté för ungdomsfrågor CDEJ (99) 10. Rapporter 2000.
- Sveriges hembygdsförbunds hemsida på Internet: www.hembygd.se
- Välfärdsbokslut för 1990-talet. Slutbetänkande från Kommittén Välfärdsbokslut.* SOU 2001:79.